

Hukuki Güvenlik İlkesi

Mehmet Altundiş*

1. Giriş

İnsanların bir arada yaşamalarını temin eden yazılı ve sözlü hukuk kuralları değişmez nitelikte değildir. Hiçbir hukuk kuralı, gücü ve niteliği ne olursa olsun varlığını ebedi olarak sürdüremez. Roma hukukundan günümüze kadar gelen temel hukuk kuralları bile zaman içinde çeşitli şekillerde değişime uğramıştır.

Hukuk statik bir bilim dalı olmadığından hukuk kurallarının da değişmez nitelikte olması beklenemez. Hukuk kuralları belirli bir tarihte yürürlüğe girer, belirli bir süre yürürlükte kalır ve nihayetinde belirli bir tarihte yürürlükten kalkarlar. Çeşitli zamanlarda, farklı nedenlerle hukuk kurallarının değişmesi gündeme gelebilir. Bu zorunluluk, her an her dakika tespit edilebilir.

Hukuk kurallarını değiştiren makamın, sınırsız bir değişiklik yapma yetkisi olamaz. Bu yetki, hukukun genel ilkeleri ile anayasal ve yasal ilkelerle sınırlandırılmış durumdadır. Zira hukuk kuralları değiştirilirken bir yandan toplumun yeni ihtiyaçlarının karşılanması, diğer taraftan değişiklik tarihine kadar var olan mevcut hukuki durumun ve oluşmuş istikrarın zedelenmemesi

* Hukukçu, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.
E-posta:

gerekir. Hukuk kurallarının sık sık değişmesi hukuki istikrar ve belirliliği yok ederken, bu değişikliklerin geçmişte tamamlanmış ve/veya kazanılmış haklara geriye dönük olarak uygulanması belirlilik ve istikrarın yanı sıra hukuki güvenliğin de zedelenmesine sebep olur. Değişiklik yapma hususunda sınırlamanın geldiği son nokta ise “hukuki güvenlik ilkesi”dir.

Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk kurallarında sık sık değişiklikler yapılarak hukuki istikrarı ve belirliliği yok eden kurallar ihdas edilmemesi, geriye yürüyen kuralların kazanılmış haklara dokunmadan bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alması gerektiğini ifade eder.

Hukuki güvenlik ilkesi, temel haklarda korunan ortak bir değerdir. Bu ilke, hukuk devleti ilkesinin olmazsa olmaz koşuludur¹ ve Anayasa’nın bütününe egemen olan temel bir ilke görünümündedir.² Hukuk devleti ilkesi, en kısa tanımıyla; “vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi anlatır.”³ Hukuk devleti hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm işlem ve eylemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerektirir.⁴ Hukuk devleti ilkesi, bünyesinde birçok alt ilke içeren genel bir ilke olduğundan diğer bazı ilkelerle birlikte ele alındığında kavranması kolaylaşacaktır.⁵ Anayasa Mahkemesi birçok kararında “hukuki güvenlik ilkesi”nin hukuk devletinin unsurlarından biri olduğunu kabul etmiştir.⁶ Yüksek Mahkemeye

¹ Bazı yazarlar “hukuki güvenlik ilkesine” hukuk devletinin tanımında yer verirken bazı yazarlar ise bu ilkeye hukuk devletinin bir unsuru olarak yer vermektedir. Bkz. Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Ankara, 2002, s. 113; Metin Günday, İdare Hukuku, 9. Baskı, Ankara, 2004, s. 44; Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 5. Baskı, Bursa, 2008, s. 97; Tahsin Bekir Balta/Hüseyin Nail Kubalı, “Türkiye’de Hukuk Devleti Anlayışı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD), C:XV, S.3, 1960, s. 3 v.d.; Tahsin Bekir Balta, İdare Hukuku, Ankara, 1972, s. 6 v.d.; A. Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, İdare Hukuku, C:1, Ankara, 2007, s. 39 v.d.

² Yücel Oğurlu, İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu, Ankara, 2003, s. 39.

³ Özbudun, a.g.e, s. 113

⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı (AYMK), 04.05.2006, E.2006/64, K.2006/54, RG.05.11.2006, S.26310.

⁵ Özge Aksoylu, Yargıcin Bakış Açısıyla İdare Hukukunda “Kazanılmış Hak” Kavramı, Yıldızhan Yayla’ya Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi 4, İstanbul, 2003, s.65.

⁶ AYMK, 30.11.2007, E.2006/61, K.2007/91, RG.23.02.2008, S.26796; AYMK, 17.01.2008, E.2007/21, K.2008/40. Karar için bkz.

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2008//k2008-40.htm>

(Erişim tarihi: 14.05.2008).

göre hukuk devletinde hukuk güvenliğini sağlayan bir düzenin kurulması asıldır.⁷ Hukuki güvenlik ilkesi gereğince devletin, vatandaşların mevcut kanunlara olan güvenine saygılı davranması, bu güvenlerini boşa çıkaracak uygulamalardan kaçınması gerekir. Bu durum hukuk devleti ilkesinin bir gereği olduğu kadar Anayasa'nın 5. maddesiyle devlete yüklenen, vatandaşların refah, huzur ve mutluluk içinde yaşamalarını sağlama, maddi ve manevi varlıklarını geliştirmek için gerekli ortamı hazırlama ödevinin bir sonucudur. Bu yönüyle, hukuk devletinin önemli bir unsuru olarak hukuki güvenlik ilkesi, yalnızca hukuk düzeninin değil, aynı zamanda belirli sınırlar içinde, bütün devlet faaliyetlerinin, belirli oranda önceden öngörülebilir olması anlamını taşır. Hukuki güvenlik sadece bireylerin devlet faaliyetlerine duyduğu güveni değil, aynı zamanda yürürlükteki mevzuatın süreceğine duyulan güveni de içerir. Bu nedenle hukuk devletinde idareden beklenen, açık ve güvenilir olma yükümlülüğüne uygun davranmasıdır. Aslında bu yükümlülük, bireylerle günün her saatinde yüz yüze gelen idare bakımından daha yoğun bir beklenti oluşturur.⁸ Bu makalede amacımız hukuki güvenlik ilkesinin temelinde yer alan ilkeleri tespit etmektir.

Hukuki güvenlik ilkesinin anlamı ve kapsamını belirlemede, kanaatimizce esas alınması gereken iki temel ilke vardır. Bunlar, geriye yürümezlik ilkesi ve kazanılmış haklara saygı ilkesidir.

2. Geriye Yürümezlik İlkesi ve Hukuki Güvenlik İlkesiyle Bağlantısı

Geriye yürümezlik ilkesi, hukuk kurallarının zaman bakımından uygulanmasıyla ilgili temel bir ilkedir. Bu ilke hukuk kurallarının zaman bakımından uygulanmasında en dikkat çekici olan ilkedir.

Roma hukukunda Cicero zamanında öngörülen bu ilkeye Justinian zamanında gelecek yüzyılları etkisi altına alacak şekilde ifade kazandırılmıştır. Buna göre;

⁷ AYMK, 12.12.1989, E.1989/11, K.1989/48. Karar için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/kararlar/IPTALITIRAZ/K1989/K1989-48.htm> (Erişim tarihi: 15.06.2008).

⁸ Oğurlu, a.g.e., s. 40

Kanunların ve imparator emirnamelerinin, eğer geçmişe veya henüz askıda olan geçmişe ait işlemlere uygulanması açıkça öngörülmemişse, yalnızca geleceğin hukuki işlemlerine ilişkin hüküm koyduğu ve geçmişteki olaylara uygulanmayacağı hususunda kuşku yoktur.⁹

Geriyeye yürümezlik ilkesinin tanımı konusunda görüş birliği bulunmamasına¹⁰ karşın, ilke genel olarak şu şekilde tanımlanabilir:

Yürürlüğe giren yeni kuralın yürürlük tarihinden önceki dönemde hukuki sonuçlar doğurmasını yasaklayan ve kuralın ancak yürürlüğe girdiği tarihten sonraki olaylara uygulanmasını emreden hukukun genel prensibidir.

Eski dilde “makable şümül”, “makabline şamil” ve “makable teşmili” kavramlarıyla, günümüzde ise “geçmişe etki yasağı”¹¹, “geçmişe kapsamak”¹² ve “geriyeye yürümezlik”¹³ olarak ifade edilen bu ilke gereğince,

... toplum içinde yaşayan insanların hangi yoldan yürümelere gerektiğini gösteren kurallar prensip itibarıyla yolun yürünmüş kısmına değil; yolun yürünmemiş kısmına ait bulunmalıdır. Çünkü yolun yürünmüş kısmı hangi şekilde arkada bırakılırsa bırakılsın onun hesabı sonradan ihdas edilen kurallara göre görülemez.¹⁴

Zira kimseden gelecekte yürürlüğe girecek, bugünden bilinmeyen kurallara uygun davranış beklenemez.¹⁵

Bu ilke ilk kez 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde temel bir hak olarak yer almıştır. Bildiri’nin 8. maddesinde;

Yasa ancak açık ve zorunlu olarak gerekliliği beliren cezaları koymalıdır ve bir kimse ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usulüne göre uygulanan bir yasa gereğince cezalandırılabilir.

⁹ “Leges et consuetudines futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim et de praeterito tempore et adhuc pendentibus negotiis cautum sit”. Bkz. F. A. Mann, “The Time Element in the Conflict of Laws”, The British Year Book of International Law, 1954. Çev.: Tuğrul Arat, AÜHF Dergisi, C:XXVIII, S.1-4, 1971, s. 367

¹⁰ Akılhoğlu, a.g.m., s. 40.

¹¹ Kemal Gözler, İdare Hukuku Dersleri, 6. Baskı, Bursa, 2007, s. 370.

¹² İlhan Çelikkaya, İptal Kararlarının Geçmişe Etkileyip Etkilemeyeceği Konusu, İstanbul Barosu Dergisi (İBD), Yıl: 33, No: 275-286, 1977, s.69

¹³ Günday, a.g.e., s. 146; Oğurlu, a.g.e., s. 44; Tekin Akılhoğlu, Ekonomik Anlamda Yönetiş İşlemlerinin Geriyeye Yürümezlik Kuralı Karşısında Çeşitli Durumları, Prof. Dr. Aziz Köklü’nün Anısına Armağan, AÜSBF Yayınları, 1984, No:535, s. 33; Hasan İsmet Biyıklı, “Fransız ve Türk Hukuk Sistemlerinde İdari İşlemlerin Geriyeye Yürümezliği İlkesi”, Danıştay Dergisi, Yıl: 3, S: 8-11, s. 85

¹⁴ Kemal Galip Balkar, İdari Kararlarda Makable Şümül Meselesi, AÜSBFD, C:XXV, S.2, 1960, s. 210

¹⁵ Yıldırım Uler, İdari Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları, Ankara, 1970, s. 17

kuralına yer verilmiştir. 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyan-
namesi'nin 11. maddesinin ikinci fıkrasında ise;

Hiç kimse işlendikleri sırada milli veya milletlerarası hukuka göre suç
teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkûm edilemez.
Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha
şiddetli bir ceza verilemez.

şeklinde dolaylı şekilde ifade edilen bu ilkeye, 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa
İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7. maddesinde;

Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre bir suç
sayılmayan bir fiil veya ihmalden dolayı mahkûm edilemez. Yine hiç
kimseye, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır
bir ceza verilemez.

biçiminde yer verilmiştir.

Bazı ülkelerde geriye yürümezlik ilkesi sadece ceza normları için değil
tüm hukuki düzenlemeler için kabul edilmiştir. Örneğin Bolivya Anayasa-
sı'nın 31. maddesine göre "*Kanunlar sırf gelecek hakkında hüküm koyar, geçmişe
etki etmez.*" Filipinler Anayasası'nın 3. maddesine göre "*Geçmişe tesiri olan
kanunlar yapılamaz.*" Norveç Anayasası'nın 97. maddesine göre "*Hiçbir kanu-
nun geçmişe tesiri olmayacaktır.*" Peru Anayasası'nın 25. maddesine göre "*Hiç-
bir kanun geçmişe tesir eden kuvvet ve hükmü haiz değildir.*"¹⁶

Türk doktrininde ve uygulamasında geriye yürümezlik ilkesinin hukukun
genel bir ilkesi olduğu kabul edilmektedir.¹⁷ Buna karşılık bazı yazarlar, bu
ilkenin sadece zaman bakımından uygulama sorununu çözen bir hukuk tekniği
veya kavramı olduğunu, bu nedenle bu kuralı hukukun genel ilkesi düzeyine
yükseltmenin doğru olmadığını ifade etmektedir.¹⁸ Ancak Türk hukukunda
ceza hukuku dışındaki düzenlemelerde, geriye yürümezlik ilkesinin kabul

¹⁶ Zeynep Arıkan, Vergi Kanunlarının Zaman Bakımından Uygulanması ve Sonuçları, Dokuz Eylül
Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (DEÜİİBFD), C:XI, S.2, s. 36

¹⁷ AYMK, 24.06.2004, E.2004/18, K.2004/89, RG.23.11.2004, S.25649; AYMK, 27.12.2002, E.2002/146,
K.2002/201, RG. 11.12.2003, S.25282; Da.1D. 23.01.2004, E.2003/176, K.2004/8; Da.11D.
22.04.1998, E.1997/491, K.1998/1412, Kararlar için bkz. Danıştay İçtihat Bilgi Bankası
www.danistay.gov.tr (Erişim tarihi: 29.07.2008); Lütfi Duran, İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul,
1982, s. 412; Bıyıklı, a.g.m., s. 91; Uler, a.g.e., s. 17-18.

¹⁸ Akıllıoğlu, Ekonomik Anlamda Yönetmeliklerin Geriye Yürümezlik Kuralı Karşısında Çeşitli Du-
rumları, s. 34.

edildiği anayasal bir ilke yoktur.¹⁹ Buna karşılık, bu ilkenin ceza hukuku hari-
cinde de anayasal nitelik taşıdığını kabul eden yazarlar bulunmaktadır.²⁰ Bu
noktada ceza normu dışındaki düzenlemelerde geriye yürümezlik katı bir
kural değil, bir ilkedir.²¹

2.1. Geriye Yürümezlik Türleri

Geriye yürümezlik konusunda yapılan temel ayırım, geniş anlamda geriye
yürüme (gerçek olmayan geriye yürüme) ve dar anlamda geriye yürümedir
(gerçek geriye yürüme).

2.1.1. Geniş Anlamda Geriye Yürüme (Gerçek Olmayan Geriye Yürüme)

Yeni kuralın, eski kural yürürlükte iken başlamış ancak henüz oluşumu-
nu tamamlamamış hukuki işlem, durum ve olaylara, yürürlük tarihinden
itibaren uygulanması geniş anlamda geriye yürüme veya gerçek olmayan geri-
ye yürümedir. Geniş anlamda geriye yürümede yürürlüğe yeni giren kural,
henüz tamamlanmamış olaylara derhal uygulanır. Bir başka deyişle, oluşum
içindeki hukuki durumlara yeni çıkan kurallar derhal uygulanabilir.²² Bazı
yazarlar bu çerçevede, idari işlemin geriye yürümemesi prensibinin idari işle-
min önceki olaylara veya yaratılmış hukuki durumlara uygulanmasına engel
teşkil etmediğini; önemli olanın hukuki sonuçlarını yürürlükten sonra do-
ğurması gerektiğini ifade etmiştir.²³ Anayasa Mahkemesi içtihatları, geniş
anlamda geçmişe yürüyen kuralların tamamının derhal uygulanacağı

¹⁹ Tekin Akıllıoğlu, "Yasaların Zaman Bakımından Uygulanması", s. 40.

²⁰ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 91.

²¹ Yıldırım Uler, (1970), s. 18.

²² P. Roubier, *Les Conflicts lois dans le temps*, Paris, Sirey, 1929, s. 1-6'dan nakleden Tekin Akıllıoğlu, *Ekonomik Anlamda Yönetmelik İşlemlerin Geriye Yürümezlik Kuralı Karşısında Çeşitli Durumları*, s. 41.

²³ Turgut Tan, *İdari İşlemin Geri Alınması*, Ankara, 1970, s. 58.

yönündedir.²⁴ Ancak bu görüş, tamamlanmamış ancak tamamlanacağı konusunda haklı beklentiler içeren işlemlere, yeni kuralın derhal uygulanmasını öngördüğü için eleştiriye açıktır.

2.1.2. Dar Anlamda Geriye Yürüme (Gerçek Geriye Yürüme)

Dar anlamda geriye yürüme; yürürlüğe giren yeni kuralın sonuçlarını ve etkilerini, yürürlük tarihinden önceki zamanda tamamlanmış hukuki ilişki ve olaylara karşı gösterir. Asıl olan geriye yürüme, dar anlamda geriye yürüme-
dir. Gerçek geriye yürüme olarak adlandırılan bu durumda, hukuken tamamlanmış olmasına karşın yeni kural, olaya etki eder tarzda ikinci kez uygulanmaktadır.

2.2. İdari İşlemlerin Geriye Yürümezliği

Kanunlar için öngörülen geriye yürümezlik ilkesi, idari işlemlerin söz konusu olduğu tüm alanlarda temel bir ilkedir.²⁵ Bu ilke gereğince, idari işlemler yürürlüğe girdiği andan başlayarak etkilerini doğurur. Bu etkilerin yürürlük öncesi döneme ilişkin olmamaları gerekir. Zira idare, geçmişini değil ancak geleceği düzenlemek ve etkilemek yetkisine sahiptir.²⁶ İster bireysel olsun isterse düzenleyici nitelikte olsun idari işlemler, tesis edildikleri tarihten daha eski bir tarihe yönelik olarak hüküm ve sonuç doğuramazlar.²⁷

İdari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesi, gerek yargısal kararlar gerekse öğretide kabul edilmiş bir idare hukuku kuralıdır. Bu kuralın geçmişte

²⁴ AYMK, 04.06.2003, E.2001/392, K.2003/60, RG. 18.12.2003, S.25320; AYMK, 12.12.1989, E.1989/11, K.1989/48,

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/kararlar/IPTALITIRAZ/K1989/K1989-48.htm>
(Erişim tarihi: 15.05.2008).

²⁵ Tekin Akıllıoğlu, Ekonomik Anlamda Yönetmelik İşlemlerin Geriye Yürümezlik Kuralı Karşısında Çeşitli Durumları, s. 33.

²⁶ Lütfi Duran, a.g.e., s. 412.

²⁷ Kemal Gözler, (2007), s. 370.

yürümezlik ve belirlilik unsurlarını içeren hukuki güvenlik ilkesine uygun kullanılması, hukuk devleti olmanın doğal ve zorunlu gereğidir.²⁸

Bu ilke, kanunların geriye yürümezliği ilkesiyle aynı mantıksal temele oturmasına ve aynı kökenden gelmesine rağmen kendine has uygulanış biçimine sahiptir.²⁹ Bu farklılığa karşın ilkenin dayanağı bakımından fark aramak gerekmez.³⁰

Kural, bir idari kararın tamamlandığı anda yürürlüğe girmesi³¹ ve o andan itibaren geleceğe yönelik hüküm ve sonuç doğurmasıdır. Türk hukukunda idari işlemlerin yürürlüğe girişi konusunda ikili bir ayırım yapmak gerekir. Düzenleyici işlemler, yayın usulüyle yürürlüğe girerler. Bu usulle işlem belirli bir kişiye değil herkesin bilgisine sunulur. Bireysel işlemler de ilgisinin lehine olan işlemler için imza anından itibaren yürürlüğe girerler.³² İlgisinin aleyhine olan işlemler ise kural olarak tebliğle birlikte yürürlüğe girerler.

İdari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesinin temelinde hukuki güvenlik ilkesi yatar. Henüz mevcut olmayan ve dolayısıyla ilgililerin bilmediği bir dönemde bir idari işlemi uygulamak hukuk güvenliğini sarsar.³³ Hukuki güvenlikten bahsedilebilmesi için öncelikle hukuk kurallarının öngörülebilir olması gerekir. Bu bağlamda hukuki güvenlik ilkesi hem idare hem de bireyler açısından normların belirli ve kesin olması anlamına gelir. Geriye yürüyen bir normun öngörülebilir ve belirli olduğunu iddia etmek ise zaman kavramını hiçe saymak anlamına gelir. Bu anlamda hukuki güvenlik ilkesinin iki yönü vardır. İlkine göre hukuk normları sık ve keyfi bir şekilde değiştirilmemelidir. Hukuki istikrar ilkesi gereğince hukuk kurallarının ancak zorunlu

²⁸ DİDDGK, 29.01.1999, E.1998/316, K.1999/169, Danıştay İçtihat Bilgi Bankası (Erişim Tarihi: 30.04.2008)

²⁹ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 91.

³⁰ Tekin Akıllıoğlu, Ekonomik Anlamda Yönetmelik İşlemlerin Geriye Yürümezlik Kuralı Karşısında Çeşitli Durumları, a.g.m., s. 38.

³¹ İdari işlemlerin yürürlüğe girişi konusunda belli başlı iki sistem bulunmaktadır. Bunlardan ilki, "imza kuramı"dır. Bu kurama göre idari işlemin yapıldığı andan başlayarak hukuki etkilerini gösterir. İşlemin tamamlanması için yetkili makamın imzası gereklidir. İkinci kuram ise "yayın ve bildirim kuramı"dır. Bu kurama göre idari işlemler imzayla değil açıklanma ile yürürlüğe girer. Açıklanma yolları ise yayın ve bildirimdir. Bu kuramların eleştirisi için bkz. Tekin Akıllıoğlu, Yönetmelik İşlemlerde Yürürlüğe Giriş Sorunu, AİD, C:XII, S.2, 1979, s. 33 v.d.

³² Tekin Akıllıoğlu, (1979), s. 34.

³³ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 189.

nedenlerle, ekonomik, teknolojik ve toplumsal gelişmelere uygun olarak, çağdaş yapıdan uzak kalmayacak şekilde değiştirilmeleri gerekir. Kişiler, hukuki düzenlemelerin makul bir süre varlıklarını sürdüreceklerine güvenebilmeli ve geleceklerini öngörerek planlayabilmelidir. Bu yön, daha çok ilkenin yasama organına yüklediği bir görev olarak düşünülebilir.³⁴ İkinci yön ise, tamamlanmış olay ve hukuki ilişkilere yeni normun uygulanmasını yasaklar. Hukuk devleti ilkesinin unsurlarından biri olan hukuki güvenlik ilkesi, dolaylı olarak geriye yürümezlik ilkesini de koruması altına alır. Bu nedenle geriye yürümezlik ilkesini ihlal eden kuralın hukuki güvenlik ilkesiyle bağdaşmadığı, hukuk devleti ilkesini zedelediği sonucuna varabiliriz.

İdari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesi, kişi hak ve hürriyetlerinin korunması, toplum içinde hukuk düzenine olan güvenin sağlanması yönünden son derece önemlidir. İdari işlemlerin geriye yürümezliği işlemin yürürlüğe girmesinden önceki zaman içinde hukuki sonuçlar doğurmasını önlediği gibi, geçerli olarak doğmuş veya geçerli olmayıp da hak doğurmuş idari işlemlerin dava süresi geçtikten sonra geri alınmasını yasaklamaktadır.³⁵ Bu ilke, tüm etkileriyle birlikte, tek taraflı idari işlemler ile düzenleyici işlemlere uygulanır. Buna karşılık idarenin özel hukuk kişisiymiş gibi hareket ederek akdettiği sözleşmelerde, tarafların özgür iradeleriyle geçmişe etkili hükümler koymasında herhangi bir engel bulunmamaktadır.³⁶ Buna karşılık, idarenin tarafı olduğu ve tamamen idare hukuku kurallarına tabi olan idari sözleşmelerde geriye yürümezlik ilkesi uygulanır. Aksinin kabulü, idareye sözleşmeyi tek taraflı olarak geçmişe kapsar biçimde değiştirme yetkisi verilmesi demektir. Bu durum, hukuki güvenlik ve istikrar ilkesine aykırıdır.

İdari işlemlerin geriye yürümezliği, genel olarak kabul edildiği üzere istisnasız, katı bir kural değildir. Bu ilkenin hukuki güvenlik ilkesini gerçekleştirmeye yarayan bir araç olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle ilkenin kapsamı ve sınırları iyi belirlenmelidir. O halde idari işlemlerde geçerli olan temel kuralın (geriye yürümezliğin) istisnalarını inceleyelim.

³⁴ Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, Ankara, 2001, s. 109.

³⁵ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s.107.

³⁶ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s.104.

2.3. İdari İşlemlerin Geriye Yürümezliği İlkesinin İstisnaları

2.3.1. Geri alma

İdari işlemin geri alınması, onun yapıldığı tarihten itibaren (ex tunc) hukuki hayattan silinmesi, çıkarılması demektir.³⁷ Geri alma, işlemi bir yandan ortadan kaldırmakta, diğer yandan bu kaldırma geçmişe etki etmektedir. Bir başka ifadeyle geri alma, işlemin yapıldığı tarihten itibaren geçersiz kılınması, yapıldığı tarih ile geri alındığı tarih arasında meydana getirdiği hukuki durumların da geçersiz hale getirilmesinin sağlanmasıdır.³⁸ Gerek öğretide³⁹ gerekse uygulamada⁴⁰ geri alma işleminin yapıldığı tarihten itibaren geçerli olduğu, yani geri alma işleminin geriye yürüyeceği kabul edilmektedir.

Geri alma, idari işlemin geriye yürümemesi ilkesinin istisnasını oluşturmaktadır.⁴¹ Geri alma idari işlemin varlığı, kimliği ve sonuçları üzerinde etki gösterir.⁴²

2.3.1.1. Geri Alınabilecek İşlemler

Hukuka uygun işlemlerin geri alınamayacağı genel olarak kabul edilmektedir.⁴³ Bu, hukuka uygun işlemlerle yaratılan hukuksal durumlara son verilemeyeceği anlamına gelmez. Hukuka uygun işlemlerin hukuki etkilerine son verilebilir; ancak bu, geri almadan farklı olarak, karşı işlem adı verilen bir işlemle yapılır. İdarenin, hak doğuran hukuka uygun bir işlemi doğrudan geri alamayıp, yaratılan durumlara ancak karşı işlem yolu ile son verebilmesi, konunun bireyler açısından ortaya çıkardığı hukuki güvenlik endişesiyle açıklanabilir.⁴⁴

³⁷ Turgut Tan, a.g.e., s. 5.

³⁸ Güneş Turan, Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, Ankara, 1965, s. 171.

³⁹ Lütfi Duran, a.g.e., s. 422; Metin Günday, a.g.e., s. 134.

⁴⁰ Da.12D. E.1968/1608, K.1972/574; Da.12D. E.1995/2971, K.1995/1071; Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

⁴¹ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 36.

⁴² Ramazan Çağlayan, "İdari İşlemin Geri Alınması Üzerine", Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi (AÜEHFD), C:IV, S. 1-2, 2000, s. 44.

⁴³ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m. s. 106; TAN bu konuda "hak doğuran işlem-hak doğurmaman işlem" ayrımı yapmaktadır. Bu görüşe göre hak doğurmaman işlemlerin geri alınması geri alma değil kaldırmadır. Turgut Tan, a.g.e., s. 40.

⁴⁴ Turgut Tan, a.g.e., s. 50.

Geri alma, asıl olarak hukuka aykırı işlemler için gündeme gelebilir. Zira geri almanın diğer bir tanımı; sakat bir idari kararın, idarenin alacağı başka bir karar ile hükümsüz hale getirilmesidir.⁴⁵ İşlemin geri alınabilmesi için gerekli olan “hukuka aykırılık”, yargısal yoldan iptali gerektiren bir hukuka aykırılık olarak kabul edilmemelidir. Geri almada aranan hukuka aykırılığı, yargısal yoldan iptaldeki hukuka aykırılıktan daha geniş şekilde yorumlamak gerekir. İdare, kamu hizmetinin yürütülmesine engel olan veya daha iyi yürütülmesi için elverişli olmayan işlemlerini, iptali gerektirecek nitelikte bir sakatlık olmasa da geri alabilmelidir.⁴⁶

Geri alma konusunda üzerinde en çok tartışılan husus süre sorunudur. İdare, hukuka aykırı işlemini hangi süre içinde geri alabilir? Özellikle bu konuda iki hukuki değer arasında (hukuki güvenlik ilkesi ile hukuka uygunluk olgusuna saygı ilkesi) çatışma yaşanmaktadır.⁴⁷ Öncelikle idari işlemlerin hukuka aykırı veya hatalı olduğu gerekçesiyle her daim geri alınması endişesinin, hukuki güvenlik ilkesini ihlal edeceği açıktır.⁴⁸ Konu, Fransa’da Conseil d’Etat’nın 3 Kasım 1922 tarihli Dame Cachet kararıyla çözülmüştür. Fransız Danıştay bu kararında, geri almada süre sorununu iptal davasındaki süre koşuluyla birlikte değerlendirerek ikisi arasında ilişki kurmuştur. Buna göre idare, hukuka aykırı olsa da bireylerin hukuk güvenliklerini zedeleyecek işlemleri ancak iptal davası süresi içinde geri alabilir.⁴⁹

Türk hukukunda, geri alma işleminin iptal davası açma süresine bağlanması ilk kez Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu’nun 27.01.1993 gün ve E.1972/6-K.1973/2 sayılı kararında benimsenmiştir. Bu kararlar, açık hata ve hile ile elde edilen işlemlerin her zaman geri alınabileceği, bunların ilgililer bakımından korunmaya değer kişisel sonuçlar doğurmayacağı, açık hata ve hile dışında ilgililerine hak sağlayan hukuka aykırı işlemlerin ancak iptal davası açma süresi içinde geri alınabileceği kararlaştırılmıştır. Danıştay ise 1973 yılına kadar, hukuka aykırı olan işlemlerin her zaman

⁴⁵ Metin Günday, a.g.e., s. 134.

⁴⁶ Ramazan Çağlayan, a.g.m., s. 47.

⁴⁷ Turgut Tan, a.g.e., s. 64-65.

⁴⁸ Turan Yıldırım, “İdari İşlemlerin İptali ve Geri Alınması”, Prof. Dr. Yıldızhan Yayla’ya Armağan, No:4, İstanbul, 2003, s. 581.

⁴⁹ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 202.

geri alınabileceği yönünde karar vermeyi sürdürmüştür.⁵⁰ Ardından, hukuka aykırı terfi ve intibak nedeniyle ödenen paraların iadesi konusunda Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararıyla⁵¹ geri alma işleminde süre konusu belirli standartlara bağlanmıştır. Karara göre; yokluk, açık hata, gerçek dışı beyan ve hile durumları dışında hukuka aykırı terfi ve intibak nedeniyle fazla ödenen aylık ve diğer ödemeler ancak ilk ödeme tarihinden itibaren iptal davası süresi içinde geri alınabilir. Açık hata, gerçek dışı beyan ve hile halinin varlığı halinde idare, her zaman hukuka aykırı işlemini geri alabilir. Açık hata, bir Danıştay kararında;

Mevzuat hükmünün yorumu ihtiyaç göstermeyecek kadar açık olduğu, idare edenlerin kasıt ya da ihmal içinde olmadıkları sürece, hükmü uygularken hataya düşmelerinin beklenemeyeceği hallerde, maddi olaya ve mevzuatın açık hükmüne aykırı davranılmış ve bu durum da işlemi yok denilecek kadar sakatlamış ise, idarenin açık hatasından söz edilebilir

şeklinde tanımlanmıştır.⁵² Bir başka kararda;

Fiiilen katkı sağlamadan yapılan ödemenin hatalı olduğunun basit bir inceleme ile fark edilmeyip hesapların denetimi sonucu ortaya çıkarıldığı hususu dikkate alındığında, bu ödemenin açık hata kapsamında değerlendirilmesine hukuken olanak bulunmadığına,

karar verilmiştir.⁵³ Danıştay'ın 1973 tarihli içtihadı idarenin yokluk, açık hata, memurun gerçek dışı beyanı veya hilesi hallerinde süre aranmaksızın, kanunsuz yaptığı işlerin her zaman geri alınabileceğini, ancak işlemin davacının gerçek dışı beyanı veya hilesi nedeniyle değil, davalı idarenin hatasına dayandığı durumlarda ise işlemin her zaman geri alınamayacağı yönündedir.⁵⁴

Danıştay'ın bazı kararlarında, anılan içtihadı birleştirme kararının sadece "*hukuka aykırı terfi ve intibak nedeniyle fazla ödenen aylık ve diğer ödemeler*"le ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.⁵⁵ Ancak, idari işlemlerin geri alınmasını

⁵⁰ Da.5D. 24.02.1956, E.1954/1178, K.1956/554, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

⁵¹ DİBK, 22.12.1973, E.1968/8-K.1973/14, DD, Aynı yönde DİBK, 06.07.1987, E.1987/1, K.1987/2, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, www.kazanci.com.tr

⁵² Da.10D. 18.05.2005, E.2003/4745, K.2005/2591, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

⁵³ Da.8D. 07.07.2006, E.2006/2880, K.2006/2896, RG.22.07.2006, S.22236

⁵⁴ DİDDK, 31.01.2003, E.2002/348, K.2003/24, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

⁵⁵ Da.5D. 24.05.1999, E.1998/4622, K.1999/1685, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

belirli kurallara bağlayan içtihadı birleştirme kararını somut uyuşmazlığa indirgemek, hukuk güvenliği bakımından sakıncalıdır. Zira insanın güvenlik gereksinimi, hukuk devletinin üç boyutundan birini oluşturmaktadır. Hukuk ve devlet; insanın özgürlük, güven ve eşitlik gereksinimlerini karşılayabildiği ölçüde çağdaş ve insancıl olabilecektir. İnsanın yaşamsal gelişmesine ve ilişkilerine ilişkin haklardan olan güvenlik hakkının unsurlarından biri de hukuki güvenlik haklarıdır.⁵⁶ Hukuki güvenlik ilkesi uyarınca idare; yokluk, açık hata, hile ve gerçek dışı beyana dayanmayan hukuka aykırı işlemlerini ancak iptal davası açma süresi içinde (altmış gün) geri alabilmelidir.

2.3.2. Kanun

İdari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesine kanunla istisna getirilebileceği ileri sürülmektedir.⁵⁷ Kanun koyucu, kanunla geçmişe etkili düzenlemeler yaparak idarenin geriye yürür işlemler yapmasına izin verebilir. Ancak, idari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesinin hukuki güvenlikle bağlantısı dikkate alındığı takdirde, kanunun ancak zorunlu hallerde ve kamu yararı söz konusu olduğu durumlarda bu yola gitmesi uygun olur. Kamu yararıyla bağdaşmayan ve geriye yürüyen düzenleme öngören kanunun Anayasa Mahkemesince denetime tabi tutulabileceği kuşkusuzdur.⁵⁸ Bu noktada asıl sorun, idarenin geçmişe etkili bir işlemini kanunun geçerli hale getirmesidir. Ancak, kanunun idarenin geçmişe etkili idari işlemlerini sonradan geçerli kılması kanaatimizce olanaksızdır. Geçmiş kapsayan idari işleme izin veren, yani onu geçerli sayan kanun, aslında onu geçerli kılmamakta; fakat geçersiz (hukuka aykırı olan) bir işleme karşı yargı yollarını kapatarak onun hukuk hayatında varlığını sürdürmesine imkân sağlamaktadır.⁵⁹ Bu nitelikteki kanunların, Anayasa'nın 125. maddesinin 1. fıkrasında yer alan "İdarenin her türlü eylem

⁵⁶ Hayrettin Ökçesiz, İnsan ve Hukuk Devleti, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, İstanbul, 1998, s. 35 v.d.

⁵⁷ Kemal Gözler, (2007), s. 372.

⁵⁸ Ancak kamu yararını belirleme gücünün yasama organına ait olması nedeniyle, Anayasa Mahkemesinin kamu yararını yorumlamak gibi soyut ve belirsiz bir yetki kullanacağı haklı olarak ileri sürülmektedir. Tekin Akıllıoğlu, "Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", İdare Hukuku ve İdare İlimleri Dergisi (İHİD), Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı, Yıl. 9, S. 1-3 1988, s. 16.

⁵⁹ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 113.

ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.” kuralına aykırılık teşkil ettiğinden iptal edilmesi gerekir. Zira kanun, bu durumlarda, aslında idari yargı denetimine tabi olabilecek ve geriye yürüyen bir işlemi *bir nevi zırh altına almaktadır*. Bu ihtimalde, ortada iptal davasına konu teşkil edecek icrai bir işlem bulunmadığından esasında yargısal denetim engellenmiş olmaktadır. Zira idari yargı mercii artık kanun gücünü kazanmış olan işlemin iptali için açılan davaya bakarken, ortada idari yargıda dava konusu edilecek icrai bir işlem bulunmadığından davayı reddedecektir. Anayasamıza göre, yasama yoluyla yargı kararlarının etkisiz kılınması olanağı yoktur. Yasama organı, ancak yargı kararlarının yerine getirilmesini kolaylaştırmak veya iptal kararlarından doğan boşluğu doldurmak için müdahalede bulunabilir.⁶⁰ Bu hususta çarpıcı bir örnek, 2006 yılında yapılan idari yargı hâkim adaylığı mülakat sınavında yaşanmıştır. 15.10.2006 tarihinde yapılan bu sınava yönelik olarak, Adli ve İdarî Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav Mülâkat ve Atama Yönetmeliği'nin bazı maddelerinin iptali istemiyle Yargıçlar ve Savcılar Birliği (YARSAV) tarafından açılan davada, Danıştay 12. Dairesince yürütmenin durdurulmasına karar verilmiş ve Adalet Bakanlığınca mülakat sınavının yapılmayacağı ilan edilmiştir. Bakanlığın yürütmenin durdurulması kararına karşı yaptığı itirazı inceleyen Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, Adalet Bakanlığının, 2802 sayılı Kanun'da belirtilen hâkim ve savcı adaylarının alınmasına ilişkin yazılı yarışma sınavı ile mülâkatı yapma ve bu konulara ilişkin hususları düzenleme yetkisinin olduğunu belirtmiş, ancak bu yetkinin Anayasa'nın 2, 138, 139, 140 ve 159. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle iptali için Anayasa Mahkemesine itiraz yoluyla başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi 07.02.2007 tarihli, 2006/162 esas, 2007/15 sayılı kararıyla, dava konusu yasal düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olmadığına ve itirazın reddine hükmetmiştir.⁶¹ Bunun üzerine Bakanlık, mülakat sınavının 26.03.2007-05.04.2007 tarihleri arasında yeniden yapılacağını ilan etmiştir.⁶² Söz konusu sınavın mülâkatı devam ederken Danıştay İdarî Dava Daireleri Kurulunun 29.03.2007 tarihli ve 2007/234 Y.D. itiraz numaralı kararıyla Adli ve İdarî

⁶⁰ A. Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, a.g.e., s. 655.

⁶¹ AYMK, E.2006/162, K.2007/15, RG.29.11.2007, S.26715

⁶² http://www.pgm.adalet.gov.tr/duyuru/idari_mul_mart07.htm (Erişim tarihi: 19.11.2007)

Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav Mülâkat ve Atama Yönetmeliği'nin mülâkat kurulu ile mülakatın yapılma usulü ve amacına ilişkin düzenlemeleri içeren 27 ve 28. maddelerinin de içerisinde olduğu bir kısım maddelerinin yürütülmesinin durdurulmasına karar verilmiştir. Anılan karar doğrultusunda, Adli ve İdarî Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav Mülâkat ve Atama Yönetmeliği'nde değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler 12.06.2007 gün ve 26550 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bakanlık, 25.06.2007-06.07.2007 tarihleri arasında mülakat sınavının yeniden yapılacağını ilan etmiştir.⁶³ Ancak, Bakanlık, Yönetmeliğe koyduğu geçici 1. maddeyle;

15/10/2006 tarihinde yapılan idarî yargı hâkim adaylığı yazılı yarışma sınavını kazanan adaylardan mülâkata alınacakların tespitinde, ilgililerin kazanılmış hakları saklı tutulur. Bu adaylar hakkında, yönetmeliğin 21. maddesindeki oran beş kat olarak uygulanır.

hükmüne yer vererek mülakata 482 aday çağırmıştır. Bu sefer Danıştay 12. Dairesinin 17.10.2007 gün ve 2007/3049 E. sayılı kararıyla Adli ve İdarî Yargıda Hâkim ve Savcı Adaylığı Yazılı Sınav Mülâkat ve Atama Yönetmeliği'nin geçici 1. maddesinin yürütmesinin durdurulmasına karar verilmiştir. Böylece, daha önce ilan edilen mülakat sınavlarının yapılmayacağı yeniden ilan edilmiştir.⁶⁴ Konuya ilişkin davalar devam ederken, 5720 sayılı Kanun'la 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'na eklenen geçici 1. maddeyle 15.10.2006 tarihinde yapılan idari yargı hakim adaylığı mülakatında başarılı olanların kazanılmış haklarının korunacağına yer verilmiştir. Böylece kanun geriye yürür nitelikte düzenleme yaparak kazanılmış hakları koruma altına almıştır.

2.3.3. Kolluk Faaliyetleri Çerçevesinde Kişi Güvenliği Açısından Zorunlu Haller

İdarenin; kamu düzenini, genel sağlığı korumak amacıyla giriştiği kolluk faaliyetleri sonucunda, kişi güvenliği noktasında zorunlu hallerde geriye

⁶³ http://www.pgm.adalet.gov.tr/duyuru/idari_07haz_dyr.htm (Erişim tarihi: 20.11.2007)

⁶⁴ http://www.pgm.adalet.gov.tr/duyuru/mul_duy_1107.htm (Erişim tarihi: 20.11.2007)

yürüyen işlemler tesis etmesi mümkündür. Buna göre kolluk makamları, kişilerin güvenliğini sağlamak için bu güvenliğin kaçınılmaz olarak gerektirdiği tedbirleri geçmişe etkili olarak alabilir. Örneğin, kullanılması yasaklanan bir ilacın, tümüyle ilaç pazarından toplatılmasına veya ilgili firma tarafından geri çekilmesine ilişkin karar, geriye yürür şekilde, daha önce ithal edilmiş ilaçları kapsayacak şekilde uygulanabilir. Bu hallerde genellikle kişi güvenliği ilkesi hukuki güvenlik ilkesine tercih edilmektedir.⁶⁵

2.3.4. Yapıları Yönünden Geçmişe Etkili İşlemler

Bu işlemler yapıları gereği geçmişe etkilidir. Bu işlemler genellikle üç başlıkta incelenir.⁶⁶

2.3.4.1. Vesayet Makamının Kararları

Vesayet denetimine tabi olan yerinden yönetim kuruluşlarının işlemleri üzerinde, vesayet makamının işlemin onaylanması veya iptaline ilişkin kararları geçmişe etkilidir. Zira kabul edildiği üzere işlem, devlet tüzelkişiliği dışında ayrı bir kamu tüzelkişiliğine sahip olan yerinden yönetim kuruluşunun iradesini açıklamasıyla birlikte tamamlanmıştır ve icrai niteliktedir.⁶⁷ Vesayet makamının onay işlemi, yerinden yönetim kuruluşunun işleminin bir unsuru değildir. Sadece yürürlüğe girişiyle ilgilidir. Bu nedenle vesayet makamının onama kararı beklenmeden uygulamaya konulabilir. Vesayet makamının işlemi iptal etme yoluna gitmesi halinde, yerinden yönetim kuruluşunun, işlemin uygulanmasından doğan sonuçları geçmişe kapsar biçimde değiştirmesi zorunludur.⁶⁸

⁶⁵ Kemal Gözler, (2007), s. 373.

⁶⁶ Kemal Gözler, (2007), s. 374; Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 127.

⁶⁷ Metin Günay, a.g.e., s. 79.

⁶⁸ Lütfi Duran, a.g.e., s. 237.

2.3.4.2. Beyan Edici (Doğrulayıcı veya Yorumlayıcı) İşlemler

Doğrulayıcı işlemler; idarenin, bir diğer işlemin hala yürürlükte olduğunu ve uygulanabilir nitelikte olduğunu hatırlatmak için yaptığı işlemlerdir.⁶⁹ Bu işlemler, yeni durum yaratmazlar; ortaya çıkmış durumu tespit ederler. Örneğin, bir öğrenci tüm derslerden geçer not aldığını öğrendiği anda mezun olur. Bu nedenle, fakültenin mezuniyet belgesi veya diploma vermesi geçmişteki bu durumu sadece tespit eder.⁷⁰

2.3.4.3. Düzeltici İşlemler

Bir işlemin yapılışındaki açık maddi hatayı düzeltmek amacıyla yapılan işlemlere düzeltici işlemler denir. Bu işlemler, yeni bir durum ortaya çıkarmadıkları için geriye yürürler.⁷¹

2.3.5. İdari Yargıda İptal Kararları

İdari yargıda verilen iptal kararları, iptal edilen işlemi, yapıldığı tarihten itibaren hükümsüz hale getirir. Yani, idari yargıda verilen iptal kararları geriye yürür.⁷² Bu sonucu sakatlık kuramı doğurmaktadır. Bu durum, iptalin niteliği gereği böyledir.⁷³ Zira iptal edilen işlem, hukuk alanında varlık kazandığı andaki durumuna göre yargılandığından, verilen iptal kararının, o işlemi hukuk hayatından doğduğu andan itibaren kaldırması, o andan itibaren etkilemesi doğaldır.⁷⁴ İptal kararlarının geriye yürüyeceği konusunda, gerek doktrinde⁷⁵ gerekse mahkeme kararlarında⁷⁶ görüş birliği bulunmaktadır. Geriye yürüyen iptal kararının etkisi konusunda genel kabul gören görüş ise, bu iptal kararıyla birlikte iptal edilen işlemin kendiliğinden ortadan kalkmayacağı,

⁶⁹ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 126.

⁷⁰ Kemal Gözler, (2007), s. 374.

⁷¹ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 126.

⁷² A. Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, a.g.e., s. 630; Kemal Gözler, (2007), s. 812.

⁷³ Yıldırım Uler, Anayasa Mahkemesi Kararları Geriye Yürütür, Bahri Savcı'ya Armağan, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No.7, Ankara, 1988, s. 515.

⁷⁴ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 120.

⁷⁵ Metin Günay, a.g.e., s. 155; Kemal Gözler, (2007), s. 812.

⁷⁶ DİİDK, 24.02.2005, E.2004/2319, K.2005/47, Da.5D. E.1993/2932, K.1996/1469

bunun için idarenin iptal edilmiş sakat işlemi geri alması ya da yeni işlem tesis etmesi gerekeceğidir. Kanaatimizce, kategorik olarak iptal kararının işlemi kendiliğinden ortadan kaldırmayacağı görüşü isabetli değildir. Zira iptal kararının işlemi kendiliğinden ortadan kaldırması idarenin bazı yolsuzluklar yapmasını engelleyecek, yeni anlaşmazlıkların ve yeni iptal davalarının ortaya çıkmasını, idari yargının boş yere büyük bir yük altına sokulmasını önleyecektir.⁷⁷

İdari yargıda verilen iptal kararları, geçmişe etkili sonuçlar yarattığından zorunlu olarak idareye bu kararı uygulamak için geçmişe kapsayan işlemler yapma veya yapılmış işlemleri geçmişe kapsayacak biçimde geri alma yetki ve görevi vermektedir. Bu açıdan iptal kararı, aynı statüde olan bütün ilgilileri aynı biçimde etkileyecektir. İdari yargıda dava açarak iptali elde etmiş ilgilinin ayrıcalıklı durumu yoktur. Örneğin, merkezi olarak yapılan bir sınavda sorulan sorulardan birinin idare mahkemesince iptal edilmiş olması halinde, bu iptal kararı sadece davacı için değil, iptal kararından etkilenen diğer adaylar için de sonuç doğurur. Yine elektrik tarifesinin iptalinden yalnız davacı değil, dava açmamış tüm aboneler yararlanır.⁷⁸ Bu, iptal kararının işlemle ilgili kişiler açısından genel etkisidir.⁷⁹ Bu etki hem düzenleyici hem de bireysel işlemlerin iptali için geçerlidir. İptale konu olan işlemin düzenleyici bir işlem olması durumunda, idarenin iptal kararını yerine getirmesi için idare tarafından herhangi bir işlem yapılması gerekmez. Yani iptal kararıyla yönetmelik kendiliğinden yürürlükten kalkar. İdarenin, iptal kararını uygulamak için yeni bir yönetmelik çıkarması zorunlu değildir.

İptal davasına konu olan işlem olumsuz bir işlemse işlemin iptali üzerine idare, yeni bir karar almak zorundadır. Söz konusu karar, geçmişe etkili sonuç doğurur. Ancak bu iptal kararı idareyi bağlı yetki kullanmaya itmez. Örneğin, ruhsat verilmemesine ilişkin işlemin iptaline karar verilmesi, ruhsatın verileceği zorunluluğu anlamı taşımaz. İdare, iptal kararından sonra yürürlükte bulunan mevzuat çerçevesinde ruhsat verilip verilmeyeceğini yeniden

⁷⁷ Hasan İsmet Bıyıklı, a.g.m., s. 121.

⁷⁸ A. Şeref Gözübüyük, Yönetmelik Yargısı, 17.Baskı, Ankara, 2003, s.249

⁷⁹ Yıldırım Uler, (1970), s. 44.

değerlendirmek zorunda kalacaktır. Burada önemli olan husus, iptal davası devam ederken izin veya ruhsat isteminin verilmesini sınırlayıcı etki gösteren yeni kanun veya düzenleyici işlemin, ilgili kişiye uygulanıp uygulanmayacağı sorusudur. Bu sorunun cevabı olumsuz olmalıdır. Yani idare, dava devam ederken yürürlüğe giren düzenleyici işleme dayanarak, yeni şartlar getirildiği savunmasında bulunamaz.

Önemli olan bir diğer husus ise iptal kararının, iptal edilen işleme dayanarak hak ve menfaatler elde etmiş kişilere olan etkisinin ne olacağıdır. İptal kararının geriye yürüyeceği mutlak olarak kabul edildiği takdirde, iptal kararı üzerine üçüncü kişilere hak ve menfaatler sağlayan işlemlerin, yapıldıkları tarihten itibaren hükümsüz sayılması ve bu hakların ve menfaatlerin üçüncü kişilerden geri alınması gerekecektir. Örneğin, Maliye Bakanlığında genel müdür yardımcısı olarak görev yapan A, bu görevinden alınarak genel müdür yardımcılığına atanmış; genel müdürlüğe ise B atanmıştır. Atama işleminin idari yargı yerlerince iptali halinde, öncelikle A'nın yeniden eski görevine (genel müdürlüğe) atanması, yoksun kaldığı mali hakların iadesi gerekecektir. Bu sonuçlar, davacı açısından iptal kararının geriye yürümesinin doğal sonuçlarıdır. Ancak, iptal kararının B açısından geriye yürümesi halinde ortaya çıkacak durumlara bakıldığında, esasında iptal kararının mutlak olarak geriye yürümesinin hukuki istikrar ve güvenlik ilkesine uygun olmadığı görülecektir. Zira iptal kararının geriye yürüyeceği mutlak olarak kabul edildiği takdirde, B'nin genel müdürlüğe atanmakla elde ettiği mali hakların yanı sıra, B'nin genel müdür sıfatıyla tesis ettiği işlemlerle hak ve menfaatler elde eden kişilerin söz konusu hak ve menfaatlerinin iadesi gerekecektir. Özellikle hak ve menfaatler elde eden kişiler açısından bu husus, hukuki istikrar ve güven ilkesiyle bağdaşmaz. İşte bu nedenle öğretide, idari işlemlerin idari yargı yerlerince iptal edilmesi halinde, “kesin hükmün nisbi kuvveti”⁸⁰ gereği, iptal kararının üçüncü kişilere etki ve sirayet etmeyeceği ileri sürülmektedir.⁸¹

⁸⁰ Kesin hüküm, yalnız taraflar arasında ileri sürülebilecek durumu tespit ediyor, üçüncü şahısları bağlamıyorsa; başka bir deyişle, uyumsuzluğun çözümlenmesi sonucu varılan hal çaresi, aynı nitelikteki bütün uyumsuzluklara uygulanamıyorsa yani yalnız taraflar için kanuni hakikat sayılıyorsa bu, kesin hükmün nisbi kuvvetidir. Buna karşılık kesin hüküm, şahsın herkese karşı ileri sürülebilecek durumunu tespit ediyorsa, yani etki ve kapsamı genel olup, herkese ve üçüncü şahıslara karşı da aynı nitelikteki uyumsuzluklara doğrudan doğruya uygulanabiliyorsa, başka bir deyişle üçüncü şahıslar için de kanuni hakikat

2.3.6. Anayasa Mahkemesinin İptal Kararları

Gerek 1961 Anayasası'nın 152. maddesinin üçüncü fıkrasında gerekse 1982 Anayasası'nın 153. maddesinin beşinci fıkrasında açıkça Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararlarının geriye yürümeyeceği hüküm altına alınmıştır. Anayasaların bu buyruğu, açıkça "sakatlık kuramı" teorisine aykırıdır. Zira sakatlık kuramına göre iptal, niteliği gereği geriye yürür. İptal kararının geriye etki etmeyeceğinin kayıt altına alınması bu esası değiştiremez. Bu nedenle Anayasanın bu açık hükmü yanıltıcı niteliktedir.⁸² Gerçekte iptal kararlarının geriye yürümeyeceği kuralı, sakatlık kuramına bir istisna değil, fakat iptal kararlarının kazanılmış hakları ve hukuksal kararlılık kazanmış durumları etkilememesi ilkesinin aşırı bir biçimde anlatımıdır.⁸³ Sakatlık kuramına aykırılık teşkil eden bu husus neden kabul edilmiştir? Geriye yürümezliğin savunulmasında temel dayanak, hukuki güvenlik endişesidir.⁸⁴ Anayasaya aykırılığı saptanmış bir kanunun hukuk dünyasında hiç doğmamış sayılması, iptal edilen kanuna dayanılarak o tarihe kadar yapılmış çok sayıda bireysel işlemi geçersiz kılacağı, kişilerin hukuki güvenliği ve hukuk düzeninin istikrarı açısından çok büyük sakıncalar doğuracağı ortadadır.⁸⁵ Bu hükmün, somut norm denetiminde uygulanmayacağı çok kolay bir biçimde görülebilir. Zira 1982 Anayasası'nın 152. maddesi uyarınca;

Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır. Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

sayılıyorsa bu kesin hükmün mutlak kuvvetidir. Bkz. Semih Tekin Telli, İdari Yargıda Kesin Hüküm, İdare Hukuku ve İdari ile İlgili İncelemeler, Ankara, 1980, s. 105.

⁸¹ Metin Günday, a.g.k, s. 156.

⁸² Yıldırım Uler, (1988), s. 515.

⁸³ Yıldırım Uler, (1970), s. 23.

⁸⁴ Yıldırım Uler, (1988), s. 529.

⁸⁵ Ergun Özbudun, a.g.e., s. 411.

Somut norm denetimi yoluyla sağlanacak iptal kararı geriye yürür. Zira itiraz yolu ya da somut norm denetimi adı verilen bu sistemde, Anayasa Mahkemesince verilen iptal kararının geçmişe yürümeyeceği esası kabul edilirse hem davanın tarafları hem Anayasaya aykırılık itirazında bulunan mahkeme hem de Anayasa koyucu “abesle iştigal etmiş” yani sonuç vermeyecek, boş bir işle uğraşmış olacaktır.⁸⁶ 1961 Anayasası’nda, 1982 Anayasası’ndan farklı olarak, somut norm denetiminde “sadece olayla sınırlı tarafları bağlayan” (inter partes etki yaratan) iptal kararı verebilme yetkisinin varlığı, bu teorik tartışmaları önleyecek nitelikteydi. Ancak 1982 Anayasası’nda Anayasa Mahkemesine “sadece olayla sınırlı ve tarafları bağlayıcı karar verme yetkisi” tanınmadığından, Anayasa Mahkemesinin “geriye yürüme yasağı”nın kapsamı dışında kalabilecek surette anayasaya aykırılığın saptanması ve bildirilmesi biçiminde “déclaratif” bir karar vermesi söz konusu olamayacaktır.⁸⁷ Nitekim uygulamada Anayasa Mahkemesinin somut norm denetimi sonucunda verdiği iptal kararlarının geriye yürüyeceğinin aksinin kabulünün anayasa aykırılık mekanizmasının anlam ve amacına aykırı olacağına ilişkin kararlara sıklıkla rastlanmaktadır.⁸⁸

2.3.7. İctihadı Birleştirme Kararları

Uzun süre Anayasa’ya aykırı olup olmadığı tartışılan bu kurum⁸⁹, hukuk kurallarının ülkenin her yerinde aynı şekilde uygulanması ve böylece uygulamadaki çelişkiye son verme amacına yöneliktir. Zira hukuk kurallarının, tüm ülke çapında herkese aynı şekilde uygulanması, esasında hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesinin bir sonucudur. İctihadı birleştirme kararları, organik anlamda birer yargı işlemi olmalarına karşın, belirli bir uyumsuzluğu çözmezler.

⁸⁶ Ülkü Azrak, Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği, AYM Yayınları, Yayın No:4, Ankara, 1984, s. 162.

⁸⁷ Ülkü Azrak, a.g.e., s. 163.

⁸⁸ Da.7D. 27.03.2006, E.2004/1489, K.2006/1066, <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>, Danıştay İçtihat Bilgi Bankası (Erişim Tarihi: 13.07.2008)

⁸⁹ Anayasa Mahkemesi Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun 429. maddesinde düzenlenen “İctihadı Birleştirme Kurumu”nun Anayasaya aykırı olmadığını karara bağlamıştır. AYMK, 13.02.1968, E.1967/1, K.1968/7, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1968/K1968-07.htm> (Erişim tarihi: 29.06.2008)

Burada amaç, aynı uyuşmazlıkların bundan sonra aynı yönde çözüme kavuşturulmasıdır.

Danıştay içtihadı birleştirme kararlarının bağlayıcılığı konusunda Danıştay Kanunu'nun 40. maddesinin son fıkrasında, “*Bu kararlara, Danıştay daire ve kurulları ile idari mahkemeler ve idare uymak zorundadır.*” denilmektedir. Danıştay İçtihatları Birleştirme Genel Kurulu kararlarının geriye yürümezliği, hukuk kurallarının geriye yürümezliğinde ileri sürülen aynı gerekçelerle açıklanmaktadır. İçtihadı birleştirme kararlarının geriye yürümezliği konusunda Danıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun bir kararında şu tespitlerde bulunulmuştur:

İçtihadın birleştirilmesine ilişkin kararlar genel, objektif nitelikteki düzenleyici bir kuralın anlam ve kapsamının belirlenmesine, onun yorumlanmasına ilişkin olup konusunu teşkil eden hukuk kuralı yürürlükte kaldığı sürece geçerliliğini korur ve Danıştay Kanunu'nun 40. maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca bu kararlara Danıştay Daire ve Kurulları ile idari mahkemeler ve idare uymak zorundadır. Bu zorunluluk, idarece, sebep unsuru içtihadı birleştirme kararının verilmesinden önce oluşmuş olsa dahi, henüz tesis edilmemiş idari işlemlerle; yargı yerleri için yargılama süreci bitmemiş uyuşmazlıklarla sınırlıdır. Daha açık anlatımla idare içtihadı birleştirme kararının ilgili olduğu hukuk kuralını uygulayacağı her durumda karar doğrultusunda işlem yapmak zorundadır. Yargı organları da görmekte oldukları davaların her evresinde keza içtihadı birleştirme kararına uygun olarak uyuşmazlığı çözümleyeceklerdir. Ancak idare, içtihadı birleştirme kararından önce bu karara aykırı olarak tesis ettiği bir idari işlemi geri alarak düzeltilmesi için zorlanamayacağı gibi, yine yargı yerlerince bu kararlara aykırı olarak verilmiş ve kesinleşmiş olan kararlar hakkında, sonradan verilmiş olan içtihadı birleştirme kararına dayanılarak yargılamanın yenilenmesi istenemez. Bu husus senelerden beri idari ve adli yargının verdiği çok sayıda kararla doğrulanmış ve içtihadı birleştirme kararlarının geriye yürümezliği hukukun temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.⁹⁰

⁹⁰ DİBGK, 10.06.1993, E.1991/1, K.1993/2, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

2.3.8. Ekonomik Kamu Hukuku İşlemleri

Ekonomik kamu hukuku⁹¹ alanında idarenin, Anayasa'dan ve çoğunlukla yasalardan aldığı yetkiyle tesis ettiği birçok idari işlem bulunmaktadır. Hatta birçok kanunda, ekonomik alanda düzenleme ve müdahale için doğrudan doğruya yürütme organının yetkili kılındığı müşahade edilmektedir. Özellikle ekonomik kamu hukuku alanında, yürütmenin müdahalesine izin verilen alanların genişlediği gözlenmektedir. Bu durum, ekonomik kamu hukuku alanında yürütmenin düzenleme yetkisinin, yasaların uygulanmasının ötesinde bir anlam kazanmasına neden olmuştur.⁹² Yürütme organının ekonomik kamu hukuku alanında yetkilerinin artırılması hususunda Anayasa Mahkemesi temelde herhangi bir hukuka aykırılık görmemektedir. Yüksek mahkemeye göre, “temel esaslar” ve “temel hükümler”in yasada yer alması koşuluyla, uzmanlık veya yönetim tekniğine ilişkin hususları düzenleme yetkisi tümüyle yürütme organına bırakılabilir.⁹³

İdarenin, ekonomik kamu hukuku alanında özellikle elektrik, doğal gaz veya su fiyatlarındaki zamlı tarifeleri geriye dönük uygulaması pek çok kez yaşanmıştır. Örneğin, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi, 16.03.1980 tarihinde kabul edilen hava gazı tarifesinin yürürlüğe giriş tarihini 1.3.1980 olarak belirlemiştir. Anılan belediye meclisi kararı;

İdari tasarrufların geçmişe uygulanamayacağı ve ancak verildikleri tarihten başlayarak ileriye dönük olarak hukuki sonuçlar doğurabileceği idare hukukunun genel ilkelerindedir. Olayda, yerinden yönetim idaresinin karar organı olan Ankara Belediye Meclisi 16.3.1980 tarihinde havagazı tarifesini düzenleyerek Bakanlık onayına sunduğuna göre, bu tarifelin yürürlük tarihinin anılan tarihten geriye geçerli olarak tespiti ve uygulanması hukuken mümkün değildir.

gerekçesiyle Danıştay 9. Dairesi tarafından iptal edilmiştir.⁹⁴

Esasında idari işlemler için temel kural olan geriye yürümezlik ilkesinin, ekonomik kamu hukuku alanında tesis edilen işlemler için uygulanmamasında hiçbir

⁹¹ Kavram ve geniş açıklama için bkz. Turgut Tan, Ekonomik Kamu Hukuku, TODAİE Yayınları, Ankara, 1984, s. 3 v.d.

⁹² Turgut Tan, (1984), s. 28.

⁹³ AYMK, 23.10.1969, E.1967/41, K.1969/57, RG.12.03.1971, S.13776

⁹⁴ Da.9D. 29.01.1982, E.1980/5000, K.1982/541, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

hukuki neden bulunmamaktadır. Bu nedenle geriye yürümezlik ilkesinin ekonomik kamu hukuku işlemlerinde anayasal düzeye çıkarılması eleştirilmektedir.⁹⁵

3. Kazanılmış Haklara Saygı İlkesi ve Bu İlkenin Hukuki Güvenlik İlkesiyle Bağlantısı

3.1. Kazanılmış Hak Kavramı

Kazanılmış hak kavramı, hukukun en meşhur ve en sık kullanılan kavramı olmakla birlikte, genellikle müphem ve karanlık bir kavram⁹⁶ olarak adlandırılır. Net bir tanıma kavuşturulamaması sebebiyle kapsamı henüz kesin olarak belirlenmemektedir.⁹⁷ Her ne kadar kazanılmış hakka tanım bulmanın gereksiz bir çaba olduğu⁹⁸ ileri sürülse de bu yönde çeşitli denemeler yapıldığına şahit olunmuştur. Buna göre kazanılmış hak;

objektif bir hukuk kuralının kişi hakkında uygulanması veya kendiliğinden uygulanacak hale gelmesi, böylece objektif ve genel hukuki durumun kişisel bir işlemle özel hukuki duruma dönüşmesi, hukuka aykırı işlemlerde ise bir süre yararlanılması sonucunda Anayasa ve yasalarda korunmaya değer hale gelmiş, elde edilmiş veya elde edilebilir durumdaki hak sahibinin bir eylemi ve iradesi ile ileri sürülmüş olan ve üçüncü kişilerden bir şey isteyebilmek ve onu bir şey yapmaya zorunlu kılabilmek gibi aktif hak sahipliği bahşeden bir kişisel hak ve karşılama-dıkça ve boşluğu giderilmedikçe tek taraflı tasarrufla geri alınmayan hukuki olanak, güç veya yetkidir.”⁹⁹ Diğer bir tanıma göre kazanılmış hak; “doğumu anında hukuka uygun olarak tamamlanmış ve böylece kişiye özgü lehte sonuçlar doğurmuş, daha sonra mevzuat değişikliği ya da işlemin geri alınması gibi nedenlere rağmen hukuk düzenince korunması gereken haktır.”¹⁰⁰

Danıştay kazanılmış hakkı;

⁹⁵ Tekin Akıllıoğlu, Ekonomik Anlamda Yönetmelik İşlemlerin Geriye Yürümezlik Kuralı Karşısında Çeşitli Durumları, s. 51.

⁹⁶ Sıddık Sami Onar, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1966, s. 481.

⁹⁷ Turgut Tan, (1970), s. 64.

⁹⁸ Özge Aksoylu, a.g.m., s. 82.

⁹⁹ Kemal Doğu Tolon, “İptal ve Tam Yargı Davalarında Kazanılmış Hak”, İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler, III, Danıştay Yayınları, Ankara, 1980, s. 170.

¹⁰⁰ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 28.

Eski kanun yürürlükte iken kesin bir surette kazanılan yani hukukça korunmakta bulunan ve bir iddia haline gelen haklardır.”¹⁰¹ şeklinde tanımlamaktadır. Anayasa Mahkemesi ise yeni tarihli bir kararında kazanılmış hakkı, “özel hukuk ve kamu hukuku alanlarında genel olarak, bir hak sağlamaya elverişli nesnel yasa kurallarının bireylere uygulanması ile onlar için doğan öznel hakkın korunmasıdır. Kazanılmış bir haktan söz edilebilmesi için bu hakkın, yeni yasadaki önce yürürlükte olan kurallara göre bütün sonuçlarıyla fiilen elde edilmiş olması gerekir. Kazanılmış hak, kişinin bulunduğu statüden doğan, kendisi yönünden kesinleşmiş ve kişisel niteliğe dönüşmüş haktır.”¹⁰²

şeklinde tanımlamıştır.

Kazanılmış haklara saygı ilkesi, hukukun genel bir ilkesidir.¹⁰³ Hukukun genel ilkelerinin açık anayasal dayanağı bulunmamakla birlikte, bunlara uyulması bir yandan hukuk devletinin gereği, diğer yandan Anayasa’nın 138. maddesinden yorum yoluyla çıkarılabilecek bir gereklilik olarak düşünülebilir.¹⁰⁴ Kazanılmış haklara saygı ilkesi, hukuk devletinde bulunması ve uyulması gereken mutlak bir zorunluluk; devlet ve idareciler için bir yükümlülüktür.¹⁰⁵

Hukuk devletinin unsurlarından birisi hukuki güvenlik ilkesi olduğuna göre, kazanılmış haklara saygı ilkesiyle hukuki güvenlik ilkesi arasında zorunlu bir bağlantı bulunduğu gözlerden uzak tutulmamalıdır.

Öte yandan kazanılmış hakkın tespiti, bu hakkın içeriği ve özellikleri her somut olay hakkında ayrı ayrı incelenmesini gerektirir. Buna kazanılmış hakkın fonksiyonelliği¹⁰⁶ adı verilir. Kazanılmış hakkın fonksiyonelliği nedeniyle, kazanılmış haklarda emsal olamayacağı dile getirilmiştir.¹⁰⁷ Ancak, kazanılmış hakkın fonksiyonelliği, bu kavramın geniş bir içeriğe sahip olduğunu belirtmesi açısından önem taşır.

¹⁰¹ Da.İD. 13.07.1992, E.1992/224, K.1992/238, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası/www.kazanci.com.tr

¹⁰² AYMK, 07.02.2008, E.2005/38, K.2008/53, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR> (Erişim tarihi: 02.07.2008)

¹⁰³ AYMK, 07.02.2008, E.2005/38, K.2008/53, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR> (Erişim tarihi: 02.07.2008)

¹⁰⁴ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 35.

¹⁰⁵ Tahsin Bekir Balta, a.g.e., s. 6.

¹⁰⁶ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 110.

¹⁰⁷ Kemal Doğu Tolon, a.g.m., s. 171.

3.2. Kazanılmış Hakkın Varlığı için Aranan Zorunlu Unsurlar

Bir hakkın kazanılmış hak sayılabilmesi ve hukuk düzeninin sağladığı korumadan yararlanabilmesi için bazı unsurları bünyesinde barındırması gerekmektedir. Bu unsurlardan bazıları, kazanılmış hak için aranan zorunlu unsurlardır. Bazı unsurlar ise zorunlu unsur olarak aranmaz. Genel olarak kabul edildiği üzere, bir hakkın kazanılmış hak olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki unsurları bünyesinde barındırması zorunludur.

— Hak, bireysel idari işlemde doğmuş olmalıdır

Kazanılmış hakkın ilk unsuru, hakkın bireysel bir işlemde doğmuş olmasıdır. İdare hukukunda genel olarak düzenleyici işlemlerin kazanılmış hak doğurmayacağı kabul edilmektedir.¹⁰⁸ Çünkü düzenleyici işlemler genel ve soyut işlemlerdir. Bu işlemler kural olarak, sübjektif hukuki durumlar ortaya çıkaramazlar. Bu nedenle, hak doğurmaları olanaklı değildir. Ancak düzenleyici işleme dayanılarak bireysel bir işlem yapıldığında, kişisel bir sonuç ortaya çıkmakta ve nihayet genel düzenleyici olan işlem bir bireyin şahsında kişisel sonuçlar ortaya çıkarması suretiyle kişiselleşmekte ve bireysel bir sonuç doğurmaktadır. Kazanılmış haktan söz edebilmek ve bu hakkın hukuk tarafından korunmasını talep edebilmek için mutlak surette somut bireysel bir sonucun bulunması gerekmektedir. Bu somut sonucun düzenleyici işlemin varlığından doğrudan kaynaklanması halinde, ilgilisi için kazanılmış hakkın doğacağı kabul edilmelidir. Danıştayın yerleşik içtihatları da bu yöndedir.¹⁰⁹

— Hak, bireysel idari işlem tesis edildiği anda geçerli olan hukuk kurallarına uygun olmalıdır

Bir hakkın kazanılmış hak olarak sayılması için bireysel işlemin tesis edildiği anda hukuka uygun olması zorunludur. Yok hükmünde olan veya iptal

¹⁰⁸ Kemal Gözler, (2007), s. 994.

¹⁰⁹ Da.8D. 17.06.1997, E.1996/3847, K.1997/2153; Da.4D. 31.05.1995, E.1994/5669, K.1995/2494; Da.12D. 13.03.1996, E.1996/5, K.1996/797. Kararlar için bkz. Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 92; Da.10D. 18.09.2006, E.2005/2542, K.2006/3075, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

edilebilirlik yaptırımına tabi olan işlemler, kazanılmış hak doğurmazlar. Tesis edildiği anda yürürlükte olan hukuk kurallarına aykırı olmasına rağmen, söz konusu idari işlemin tesisinde ilgilinin hiçbir kusuru veya hatası yoksa, verilen hakkın geçmişe ilişkin boyutu bütünüyle korunur.¹¹⁰ Bu durumda idarenin hukuka aykırı işlem tesis etmesi hizmet kusuru sayılacağından idare, maddi ve manevi tazminat ödemek zorunda kalır

— Hak, kesinleşmiş olmalıdır

Kazanılmış haktan söz edilebilmesi için hakkın kesinleşmiş yani kişiselleşmiş,¹¹¹ şahsi malvarlığına dâhil olmuş, güncel ve belirlenebilir olması zorunludur.¹¹² Bunun anlamı, söz konusu hakkın hukuk düzeni tarafından korunmaya değer bir aşamaya gelmesi, bu aşamaya gelinmedikçe kazanılmış hakkın söz konusu olmamasıdır.¹¹³ Bu husus, Anayasa Mahkemesi tarafından, hakkın yürürlükte olan kurallara uygun şekilde tüm sonuçlarıyla fiilen elde edilmesi olarak belirlenmiştir.¹¹⁴ Danıştayın yeni tarihli kararlarında aynı hususlar şu şekilde belirtilmiştir:

Kazanılmış hak, bir hak sağlamaya elverişli nesnel kuralların bireylere uygulanması ile onlar için doğan öznel hakkın korunması anlamında kabul edilebileceğinden, kazanılmış bir haktan söz edebilmek için bu hakkın yeni düzenlemeden önce yürürlükte olan kurallara göre bütün sonuçlarıyla fiilen elde edilmiş olması gerekir.”¹¹⁵

Danıştay, belirli bir dönemde uygulanmak suretiyle ilgilisi lehine doğmuş bulunan kazanılmış hakkın bu tarihten sonra çıkarılacak düzenleyici işlemlerle korunması gerektiği görüşündedir. Örneğin, bitki koruma ürünlerinin satışına ilişkin faaliyetleri düzenlemek, uygulamak, uygulamayı izlemek ve geliştirilmesine ilişkin esasları tespit etmekle görevli idarenin, bu görev alanıyla

¹¹⁰ Ali Ulusoy, Kamu Hizmeti İncelemeleri, Ankara-2004, s.190.

¹¹¹ "... ruhsat sahibi kişinin işletmesini başka bir kişiye devretmesi halinde ruhsatın hukuki geçerliliğini yitirdiğinin ve işletmeyi devralan kişi yönünden kazanılmış hak yaratmayacağı kabulü gerekir...". Da.10D. E.2000/2114, K.2002/3458, DKD, S.1, 2003, s.405-406

¹¹² +Ulusoy, a.g.e, s.190

¹¹³ Kemal Doğu Tolon, a.g.m., s. 172.

¹¹⁴ AYMK, 11.07.1991, E.1990/39, K.1991/21, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR> (Erişim tarihi: 02.07.2008)

¹¹⁵ Da.1D. 01.10.2002, E.2002/2114, K.2002/3458, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

ilgili yönetmelikler çıkarabileceği belirtmiş; fakat yönetmelik maddesiyle, eski yönetmeliğe göre daha önce bayilik ve toptancı izin belgesi almış olan kişilerin kazanılmış hakları korunmadığı gerekçesiyle “daha önce izin belgesi alanların belgelerinin geçerlilik süresinin 1.1.2009 olarak belirlenmesine” ilişkin yönetmelik maddesini iptal etmiştir.¹¹⁶

Kural olarak kişisel hak haline dönüşmemiş, belli koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak ileride elde edilmesi olası beklenen haklar, yani haklı beklentiler¹¹⁷ kazanılmış hak olarak korunmaz.¹¹⁸

¹¹⁶ Da.10D. 09.05.2008, E.2007/8873, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

¹¹⁷ Kavram ve ayrıntılı incelemesi için bkz. Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 285. Yazar, “haklı beklenti” kavramını şimdilik Türk Hukuku bakımından uzak bir nokta olarak görmektedir.

¹¹⁸ Ancak, Anayasa Mahkemesi yakın tarihte verdiği bir kararda haklı beklentilerin de korunması gerektiğine içtihat etmiştir. Karara konu olaya göre, Komiser yardımcısı kadrosunda görev yapan (B) grubu polis amirleri (A) grubu emniyet polis amiri olarak atanmak istediklerinden komiser yardımcılığı kursuna başlamışlardır. Anılan tarihte, polis amiri rütbelerine yapılacak atama ve terfilere ilişkin usul ve esaslar 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 55. maddesinde düzenlenmektedir. Bu Kanunda değişiklik yapan 611 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 55. maddesi değiştirilmiş ve “*Polis amirlerinden Polis Akademisi mezunları, Polis Akademisi mezunu sayılanlar ile Emniyet Genel Müdürlüğüne eleman yetiştirmek üzere Polis Akademisi bünyesinde en az 4 yıllık fakülte ve yüksek okullarından mezun olanlar (A), komiser yardımcılığı kursunu başarıyla bitirmiş olanlar (B) grubunu oluşturmur.*” hükmü getirilmiştir. 611 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, dayanağı olan 4588 sayılı Yetki Kanunu'nun iptal edilmiş olması nedeniyle yasal ve anayasal dayanaktan yoksun kaldığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinin 31.10.2000 günlü, E:2000/69, K:2000/42 sayılı kararıyla iptal edilmiş, iptal kararı 7.11.2000 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. İptal kararında sonra yapılan yasal düzenlemede 611 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’deki düzenleme aynen korunmuş, 3201 sayılı Kanun’a eklenen geçici 20. madde ile “Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce, dört yıllık yükseköğretim kurumlarından mezun olarak komiser yardımcılığı kursunu bitirenler ile bulunduğu rütbede dört yıllık yükseköğretim kurumlarından mezun olup (B) grubundan (A) grubuna geçen polis amirleri, (A) grubunda değerlendirilir.” denilerek Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce (A) grubu olarak atanan veya (B) grubundan (A) grubuna geçen polis amirlerinin kazanılmış hakları korunmuştur. Ancak, o tarihte komiser yardımcılığı kursuna devam edenlerle ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Yani, anılan tarihte komiser yardımcılığı kursuna devam edenler açısından “kesinleşmiş” bir haktan bahsetmek olanaksızdır. Olsa olsa gelecekte gerçekleşmesi beklenen “haklı beklenti”den bahsedilebilir. Kural olarak kişisel hak haline dönüşmemiş, belli koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak ileride elde edilmesi olası beklenen haklar ise, “kazanılmış hak” kapsamı içinde değerlendirilmemektedir. Buna karşın Anayasa Mahkemesi, “komiser yardımcılığı sınavında başarılı olarak komiser yardımcılığı kursuna başlayan kişilerde, söz konusu kursun sonunda (A) grubu polis amiri olma beklentisi yaratılmıştır. Bu durumda, komiser yardımcılığı kursu devam etmekte iken çıkarılan 4638 sayılı Yasa ile Emniyet Teşkilatı Kanunu’na eklenen geçici 20. maddede, bu Yasa’nın yürürlüğe girdiği tarihten önce dört yıllık yüksek öğretim kurumlarından mezun olarak komiser yardımcılığı kursunu bitirenlerin (A) grubunda değerlendirileceği yolundaki düzenlemenin kapsamına, anılan Yasa’nın yürürlüğe girdiği tarihte komiser yardımcılığı kursuna devam edenlerin alınmamış olması, hukuk güvenliği ilkesine aykırılık oluşturmaktadır.” gerekçesiyle iptal kararı vermiştir. Yüksek mahkemenin oy çokluğuyla verdiği bu karar, haklı beklentilerin korunması yönünde ciddi bir adımdır.

3.3. Kazanılmış Hakkın Varlığı için Zorunlu Olmayan Unsurlar: İyiniyet, Süre ve Süreklilik

Genel olarak kabul edildiği üzere iyi niyet, kazanılmış hak için bağımsız ve kurucu bir unsur değildir.¹¹⁹ Bu unsur, hukuka aykırılığın yanında destek ölçüt olarak kullanılabilir. Öte yandan, hakka belirli bir süre sahip olma, haktan belirli bir süre yararlanma veya hakkı kesintisiz kullanma unsuruna özellikle Danıştay kararlarında rastlanmaktadır. Bu yaklaşım, hukuka aykırı işlemler için gerekli olsa da, hukuka uygun işlemlerde böyle bir süre aranması isabetli değildir.¹²⁰ Zira hukuka uygun işlemlerde, kazanılmış hakkın doğumu için belirli bir süre haktan yararlanmak şart değildir. Danıştay bazı kararlarında, hukuka aykırı işlemle kazanılmış olan unvanın ya da statünün belirli bir süre geçtikten sonra ilgilisi için kazanılmış hak yaratacağını belirtmiştir.¹²¹

3.4. Kazanılmış Hak Doğurmayan Haller

3.4.1. Yok Hükmündeki İşlemler

Bir hukuki işlemin asli öğelerinin bulunmaması, o işlemin yokluğu sonucunu doğurur. Yokluk halinde işlem hukuk âleminde ortaya çıkmamış, hiç doğmamış sayılır.¹²² Bu işlemlerin üzerinden belirli bir süre geçse dahi geçerlilik kazanma şansları yoktur.¹²³ İdare, yok hükmünde olan işlemlerini her zaman geri alabilir. Bu işlemler, ilgilileri için kazanılmış hak doğurmazlar. Nitekim, memurlara yanlış intibakla ilgili konuda Yargıtay İçtihadı Birleştirme kararı ve sonrasında Danıştay İçtihadı Birleştirme kararında açıkça yok hükmünde olan işlemlerin her zaman idarece geri alınabileceği hükme bağlanmıştır. Danıştay, bir kadro yokken daha üst bir kadroya ait aylık ödenmesinin ya da ilga edilen bir kanuna dayanarak alınan idari kararın¹²⁴, aynı şekilde

¹¹⁹ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 107.

¹²⁰ Turgut Tan, (1970), s. 70.

¹²¹ Da.5D. 09.10.1997, E.1994/7834, K.1997/2030, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

¹²² Metin Günay, a.g.e., s. 148.

¹²³ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 120.

¹²⁴ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 121.

yürürlükten kaldırılan bir yasaya dayanılarak yapılan işlemin yok hükmünde olacağından kazanılmış hak teşkil etmeyeceğini içtihat etmiştir.¹²⁵

3.4.2. Hile ile Tesis Edilmiş İşlemler

Hile, tesis edilen işlemi hukuki değerden yoksun kılar. Bu nedenle, hile ile elde edilen işlemler, ilgililer için kazanılmış hak yaratamazlar. Bu noktada, idare hukukundaki hile, özel hukuktaki karşılığında farklı bir şekilde algılanmalıdır. Hile, idari işlemin tesisi anında idareyi yanıltan, bir eksikliği gizleyen, gerçek dışı bazı belgelerle ya da beyanlarla onu aldatarak idarenin iradesini ve onun ötesinde kararını sakatlayan bir durumdur.¹²⁶ Hile, aktif bir davranış ya da ihmali bir davranışla yapılabilir.¹²⁷ Danıştay, hile ile elde edilmiş olan işlemlerin, ilgililer için kazanılmış hak doğurmayacağı ve her zaman geri alınabileceğini kabul etmiştir.¹²⁸ Örneğin, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı'na kendi yerine bir başkasını sınava sokmak suretiyle yükseköğretim kurumuna kayıt yaptıran adayların kazanılmış haklarının bulunmadığı, Danıştay İçtihadı Birleştirme kararında kayıt altına alınmıştır.¹²⁹

3.4.3. İkraha ile Tesis Edilmiş İşlemler

İkraha; kişinin iradesi ihlal edilerek, beyanıyla iradesi arasında ortaya çıkarılan hukuka aykırı tüm davranışlardır. İkraha maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. Aslında ikraha elde edilmiş olan işlemlerde, ortada idarenin değil ikrahta bulunan kişinin iradesi vardır.¹³⁰ İkrahta hukuka aykırılık, hileden daha vahim nitelikte¹³¹ olduğundan idarenin tehdit, zorlama veya baskıyla açıkladığı irade beyanıyla tesis edilen işlemlerle ilgililerin kazanılmış hak edinmeleri olanaksızdır.

¹²⁵ Da.6D. 06.11.1991, E.1991/749, K.1991/2306, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

¹²⁶ Metin Günay, a.g.e., s. 137.

¹²⁷ Turgut Tan, (1970), s. 77.

¹²⁸ Da.8D. 23.06.1997, E.1996/2031, K.1997/2226, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası

¹²⁹ DİBK, 06.07.1987, E.1987/2, K.1987/1, <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>, Danıştay İçtihat Bilgi Bankası (Erişim Tarihi: 03.07.2008)

¹³⁰ Metin Günay, a.g.e., s.137

¹³¹ Yücel Oğurlu, a.g.e., s.132

3.4.4. Açık Hata ile Tesis Edilmiş İşlemler

Kazanılmış hak yaratmayan bir diğer durum ise açık hata halleridir. Doktrinde ve yargı kararlarında yapılan ayrıma göre, açık hata niteliğindeki işlemler, ilgililer için kazanılmış hak yaratmazlar. İdare, açık hata ile tesis ettiği işlemini her zaman geri alabilir. Ancak açık hatanın kaynağı idare ise ve idare kendinden beklenen dikkat ve özeni göstermemişse, bu gerekçeyle ilgililerin kazanılmış haklarının ihlal edilmesi haklı bir gerekçeyle açıklanamaz.¹³² Bu noktada, hangi durumlarda açık hata halinin varlığının bulunduğu önem kazanmaktadır. Açık hatanın tartışıldığı bir olayda, davacı adına on yıl gümrük idarelerinde çalıştığı için ve 11.01.1990 tarihinde yasal koşulları yerine getirdiği için gümrük komisyonculuğu karnesi verilmiştir. Aradan on üç yıl geçtikten sonra yapılan denetimler sonucunda on yıllık sürenin yedi yılının fiili olarak gümrük idarelerinde geçirildiğinden bahisle gümrük karnesi geri alınmıştır. Gümrük karnesinin geri alınması işleminin iptali için açılan davada temyiz incelemesi yapan Danıştay 10. Dairesine göre;

Mevzuat hükmünün yoruma ihtiyaç göstermeyecek kadar açık olduğu, idare edenlerin kasıt ya da ihmâl içinde olmadıkları sürece, hükmü uygularken hataya düşmelerinin beklenemeyeceği hallerde, maddi olaya ve mevzuatın açık hükmüne aykırı davranılmış ve bu durum da işlemi yok denilecek kadar sakatlamış ise, idarenin açık hatasından söz edilebilir. Gümrük komisyonu karnesinin düzenlendiği aşamada, davacının gerçek dışı beyanı ve hilesi söz konusu olmadığı gibi, idarenin işlemin dayanağı yasa kuralını uygularken açık hataya düştüğünden de söz edilemeyeceğinden, davacının elde ettiği hakkın; hukuka uygun olarak elde edilmiş bir hak olarak kabulü ile, kazanılmış hak ve idari istikrar ilkesi uyarınca korunması gerekmektedir.¹³³

3.4.5. Kolluk İşlemleri

Kolluk işlemlerinin, genel olarak, ilgililer için hak kazandırıcı olmadıklarından dolayı kazanılmış hak yaratmayacakları kabul edilmektedir. Özellikle kolluk faaliyetleri çerçevesinde ortaya çıkan izin ve ruhsatların geri alınması,

¹³² Ramazan Çağlayan, a.g.m., s. 53.

¹³³ Da.10D. 18.05.2005, E.2003/4745, K.2005/2591, Danıştay İçtihat Bilgi Bankası (Erişim tarihi: 05.07.2008)

çoğu zaman kaldırma teşkil ettiğinden, ruhsat ve izinlerin bir kere verildikten sonra ilgililer için kazanılmış hak yaratmaları söz konusu olmaz. Kolluk önlemlerinin gerek sınırlandırıcı olmaları gerekse çoğu kez geçici önlemler niteliğinde olmaları nedeniyle kazanılmış hak bahşetmeyeceği son derece açıktır.¹³⁴

3.4.6. İç Düzen İşlemleri, Belirleyici ve Açıklayıcı işlemler

İdarenin kendi örgütü ile ilgili aldığı kararlar veya belirli konularda ortaya çıkan duraksamaları gidermek için yaptığı açıklayıcı işlemler, bireysel dahi olsa, ilgililerin hukuksal durumlarını etkileme gücüne sahip olmadıkları için hak doğurmazlar; dolayısıyla kazanılmış hak yaratamazlar.

3.4.7. Olumsuz İşlemler

İdarenin idari davaya konu teşkil edecek bir başvurunun reddine ilişkin işlemleri, genel olarak olumsuz işlem olarak adlandırılır. Örneğin, ruhsat veya izin başvurusunun reddine ilişkin işlemler olumsuz işlemlerdir. Bu tür işlemlerin kazanılmış hak doğurmayacağı kabul edilmektedir.¹³⁵

3.4.8. İdari Yaptırımlar

İdari ceza hukukunun konusuna giren idari yaptırımlar, ilgililer açısından hak kazanımından daha çok doğaları gereği cezalandırma ve ıslah etme amacı güttüğü için kazanılmış hak yaratmaları söz konusu olamaz.

3.4.9. Şarta Bağlı işlemler

İşlemin hukuki etkilerinin belirli koşullara bağlandığı işlemler, şarta bağlı işlemlerdir. Bu şart, geciktirici olabileceği gibi infisahi de olabilir. Geciktirici

¹³⁴ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 136.

¹³⁵ Yücel Oğurlu, a.g.e., s. 138.

şarta bağlanmış işlemlerin, kazanılmış hak yaratmayacağı kabul edilmektedir.¹³⁶

4. Sonuç

Gerek geriye yürümezlik ilkesi gerekse kazanılmış haklara saygı ilkesi, uluslararası hukukun kabul ettiği evrensel prensiplerdir. Bu iki kavramla ulaştığımız hukuki güvenlik ilkesi ise hukuk devletinin olmazsa olmazları arasındadır. Bu nedenle idare, faaliyetlerini icra ederken, geçmişe yönelik sonuçlar doğuran işlemler tesis etmemeli, kazanılmış haklara saygı ilkesini daima gözetmelidir. Bu güvence, ancak idari faaliyetlerin belirli oranda öngörülebilir olduğu devletlerde olur. Yarın hangi sürprizle karşılaşacağı endişesini taşıyan bireylerin var olduğu toplumlarda, demokratik gelişim hiçbir zaman istenilen seviyeye gelemez. Bu nedenle hukuk devletinin, vatandaşlarına hukuki güven içinde yaşadıklarını her an hissettirmesi zorunludur.

Unutulmamalıdır ki hukuk devleti ilkesinin gerçek anlamda özümsemiği bir ülkede bireyler kazanılmış haklarına, dokunulacağı endişesiyle değil, dokunulmayacağı güvencesiyle yaşarlar.

Kaynakça

- AZRAK, Ülkü, Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği, AYM Yayınları, Yayın No:4, Ankara, 1984.
- AKILLIOĞLU, Tekin, Ekonomik Anlamda Yönetmelik İşlemlerin Geriye Yürümezlik Kuralı Karşısında Çeşitli Durumları, Prof. Dr. Aziz KÖKLÜ'nün Anısına Armağan, AÜSBF Yayınları, 1984, No:535.
- AKILLIOĞLU, Tekin, Yasaların Zaman Bakımından Uygulanması, AİD, C.17, 1984.
- AKILLIOĞLU, Tekin, Yönetmelik İşlemlerde Yürürlüğe Giriş Sorunu, AİD, C.12, 1979.
- AKILLIOĞLU, Tekin, Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler, İHİD, Lütfi DURAN'a Armağan Özel Sayısı, S.1-3, Yıl.9, 1988.

¹³⁶ Kemal Doğu Tolon, a.g.m., s. 185.

- AKSOYLU, Özge, Yargıcın Bakış Açısıyla İdare Hukukunda “Kazanılmış Hak” Kavramı, Yıldızhan YAYLA’ya Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi 4, İstanbul, 2003.
- ARIKAN, Zeynep, Vergi Kanunlarının Zaman Bakımından Uygulanması ve Sonuçları, DEÜİİBFD, C.11, S.2 .
- BALKAR, Kemal Galip, İdari Kararlarda Makale Şümül Meselesi, AÜSBFD, C.25, 1960.
- BALTA, Tahsin Bekir, İdare Hukuku, Ankara, 1972.
- BALTA, Tahsin Bekir; KUBALI, Hüseyin Nail, Türkiye’de Hukuk Devleti Anlayışı, AÜSBFD, C.XV, 1960.
- BIYIKLI, Hasan İsmet, Fransız ve Türk Hukuk Sistemlerinde İdari İşlemlerin Geriye Yürümezliği İlkesi, DD, Yıl 3, S. 8-11.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, İdari İşlemin Geri Alınması Üzerine, AÜEHFD, C.IV, S.1-2, 2000.
- ÇELİKKAYA, İlhan, İptal Kararlarının Geçmiş Etkileyip Etkilemeyeceği Konusu, İBD, Yıl 33, İstanbul, 1977.
- DURAN, Lütfi, İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul, 1982.
- ERDOĞAN, Mustafa, Anayasal Demokrasi, Ankara, 2001.
- GÜNDAY, Metin, İdare Hukuku, 9.Baskı, Ankara, 2004.
- GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 5.Baskı, Bursa, 2008.
- GÖZLER, Kemal İdare Hukuku Dersleri, 6.Baskı, Bursa, 2007.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, 17.Baskı, Ankara-2003.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref; TAN, Turgut, İdare Hukuku, C.I, Ankara, 2007.
- TURAN, Güneş, Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, Ankara, 1965.
- MANN F.A, “The Time Element in the Conflict of Laws”, The British Year Book of Internatioanal Law, 1954. Çev. ARAT Tuğrul, AÜHFD, C.28, 1971.
- OĞURLU, Yücel, İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu, Ankara, 2003.
- ONAR, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1966.
- ÖKÇESİZ, Hayrettin, İnsan ve Hukuk Devleti, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, İstanbul, 1998.
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 7.Baskı, Ankara, 2002.
- TAN, Turgut, İdari İşlemin Geri Alınması, Ankara, 1970.
- TAN, Turgut, Ekonomik Kamu Hukuku, TODAİE Yayınları, Ankara, 1984.

- TELLİ, Semih Tekin, İdari Yargıda Kesin Hüküm, İdare Hukuku ve İdari ile İlgili İncelemeler, Ankara, 1980.
- TOLON, Kemal Doğu, İptal ve Tam Yargı Davalarında Kazanılmış Hak, İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeleri, Ankara, 1986.
- TURAN, Güneş, Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, Ankara, 1965.
- ULER, Yıldırım, Anayasa Mahkemesi Kararları Geriye Yürür, Bahri Savcı'ya Armağın, No:7, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1988.
- ULER, Yıldırım, İdari Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları, Ankara, 1970.
- ULUSOY, Ali Kamu Hizmeti İncelemeleri, Ankara-2004, s.190.
- YILDIRIM, Turan, İdari İşlemlerin İptali ve Geri Alınması, Yıldızhan YAYLA'ya Armağın, No: 4, İstanbul, 2003.

Yararlanılan İnternet Siteleri

- www.danistay.gov.tr
www.kazanci.com.tr
www.anayasa.gov.tr
www.adalet.gov.tr